

Шифр «МУЛЬТФІЛЬМ»

**ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ ТА НОРМИ
У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ
МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ**

Зміст

Вступ	2
Розділ I. Теоретичні основи формування уявлень про моральні якості та норми у дітей старшого дошкільного віку засобами мультиплікаційних фільмів	7
1.1. Сутність основних понять дослідження	7
1.2. Педагогічний потенціал мультиплікаційних фільмів і умови його актуалізації в роботі зі старшими дошкільниками.....	13
Розділ II. Дослідно-експериментальна робота по реалізації можливостей формування уявлень про моральні якості та норми у дітей старшого дошкільного віку засобами мультиплікаційних фільмів	20
2.1. Діагностика сформованості уявлень про моральні якості і норми старших дошкільників	20
2.2. Дослідно-експериментальна апробація методики формування уявлень про моральні якості та норми у дітей старшого дошкільного віку засобами мультиплікаційних фільмів	27
Висновки	33
Список використаних джерел	34

Вступ

Актуальність дослідження зумовлюється важливістю періоду дошкільного дитинства у формуванні базових якостей і основ особистості дитини та створенні умов і передумов для гармонійного, повноцінного її розвитку і соціалізації. Безпосередній контакт дитини із електронними засобами інформації визначає вплив інформаційно-екранної культури на формування та розвиток цінностей і світоглядних позицій дошкільника. Комп'ютерні технології, телебачення, мультфільми із раннього дитинства займають значне місце в життєвому просторі дитини та можуть слугувати як потужним засобом її виховання, так і небезпечним чинником впливу на неї.

У силу психологічних характеристик старшого дошкільника мультиплікаційні фільми мають значний вплив на його моральну свідомість та поведінку. Можливості використання мультиплікаційних фільмів для морального виховання дошкільників потребують ґрунтовного вивчення та аналізу.

Спираючись на дослідження О. Куніченко [2, с. 74], до складових морального виховання старших дошкільників відносимо: формування орієнтовної основи – сукупності моральних уявлень і понять, накопичених у процесі засвоєння і знайомства з нормами моралі і моральними категоріями; розвиток емоційно-оціночної основи – комплексу мотивів, моральних потреб і переконань дошкільника, що відображають його ставлення до навколишньої дійсності за допомогою комплексу моральних почуттів та емоцій; вироблення поведінкової основи – здатності й готовності дитини до активних дій, вчинків і проявів у ставленні до інших, що відповідають вимогам моральних норм сформованих у суспільстві.

На думку О. Кващук моральні почуття та моральну свідомість в молодшому шкільному віці доцільно розвивати використовуючи елементи сугестивного впливу, які у великій кількості представлені телевізійними програмами. Дослідниця вважає, що дієвим є моделювання категоріально-семантичного простору на засадах справедливості та гуманності в межах

кожної передачі; забезпечення рольового перевтілення школярів у героїв мультфільмів та інших телепередач; адекватне осмислення учнями моральних вчинків суб'єктів телевізійного впливу [1, с. 12].

О. Невмержицька акцентує увагу на те, що зміст більшості розважальних програм сучасного телебачення пропагує цінності негативні або суперечливі з точки зору морального становлення особистості. Це знижує позитивний вплив медійного продукту на дитину. Тому, на думку дослідниці, важливо формувати у дітей критичний підхід до вибору телепродукції [4, с. 14].

Про очевидну небезпеку впливу комп'ютерних технологій на морально-духовний розвиток дошкільників при бездумному їх використанні наголошує С. Семчук. На її думку, комп'ютерні технології формують віртуальний світ дитини, де уявне створене фантазією і виражене символічною комп'ютерною мовою, засвоюється і переживається як справжнє, де боротьба комп'ютерно-персоніфікованих сил добра і зла, правди і кривди, любові і ненависті сприймається «правдиво». Формування у дошкільників культури користування комп'ютерними технологіями є запорукою ефективної їх адаптації до сучасного інформаційного суспільства [5, с. 223].

Питання доцільності використання мультиплікаційних фільмів у роботі із дітьми старшого дошкільного віку вивчала В. Кушнір, зокрема у якості засобу формування їх моральної свідомості [26].

З огляду на зазначене, важливим, на наш погляд, є вивчення можливостей використання телеінформації в цілому та мультиплікаційних фільмів зокрема, для морального виховання дітей дошкільного віку.

Мета дослідження – розробити й перевірити експериментальну методику формування уявлень про моральні якості та норми у дітей старшого дошкільного віку засобами мультиплікаційних фільмів.

Об'єкт дослідження – моральне виховання старших дошкільників.

Предмет дослідження – процес формування уявлень про моральні якості та норми у дітей старшого дошкільного віку засобами мультиплікаційних фільмів.

У процесі дослідження вирішувалися такі завдання:

1) обґрунтувати доцільність використання мультиплікаційних фільмів для формування уявлень про моральні якості та норми у дітей старшого дошкільного віку засобами мультиплікаційних фільмів;

2) експериментально обґрунтувати ефективність методики педагогічного супроводу перегляду мультфільмів з метою формування уявлень про моральні якості та норми у старших дошкільників.

Гіпотезу дослідження склали припущення про те, що вплив мультиплікаційних фільмів на формування уявлень про моральні якості та норми у дітей старшого дошкільного віку буде позитивним і ефективним, якщо мультфільм виступатиме засобом виховання моральної поведінки дітей старшого дошкільного віку при дотриманні наступних умов:

- використання мультфільмів, які відповідають розробленим критеріям відбору кінопродукції з метою морального розвитку дітей 5-7 років: вимогам до зорового ряду (відеоряду) мультфільму, звуковому ряду (аудіоряду), сюжетної лінії, образам персонажів мультфільму, його моральної проблематики;

- підготовленість дитини до роботи з мультфільмом через формування її медіаграмотності за допомогою обговорення з нею подій і образів мультфільмів і надання диференційованої підтримки дітям у подоланні труднощів сприйняття, викликаних віковими особливостями.

Вирішення завдань здійснювалося за допомогою таких методів:

- на першому етапі - теоретичний аналіз філософської, психолого-педагогічної, мистецтвознавчої літератури і нормативних освітніх документів з проблеми дослідження, спостереження, узагальнення та вивчення масового досвіду;

- на другому етапі - анкетування, моделювання, педагогічний експеримент, бесіди, експертна оцінка;

- на третьому етапі - узагальнення, порівняння, систематизація, методи кількісної, якісної та статистичної обробки даних, отриманих у ході дослідження

Практичне значення одержаних результатів дослідження забезпечується можливістю використання у практичній роботі дошкільних освітніх закладів із метою вдосконалення освітнього процесу; доведеними потенційними можливостями мультиплікаційного фільму, що дозволяють використовувати його як засіб виховання в роботі з дошкільнятами, розширюючи, збагачуючи і доповнюючи існуючі засоби освіти.

Структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, 2 таблиць, 61 використаного джерела.

Розділ I. Теоретичні основи формування уявлень про моральні якості та норми у дітей старшого дошкільного віку засобами мультиплікаційних фільмів

1.1. Сутність основних понять дослідження

Важливість морального виховання підростаючого покоління була й залишається актуальною в усі періоди розвитку суспільства. Значимість морального аспекту в освітньому процесі визначають виклики та ризики сучасного суспільства, нестабільність економічних й політичних процесів, меркантилізація громадських інтересів, перенасиченість і некерованість інформаційного простору й агресивного середовища. На сучасну освіту покладається завдання допомогти дитині визначити моральні основи й орієнтири власного життя. Розвиток моральної сфери дошкільника являється пріоритетним завданням на етапі дошкільного дитинства. Реалізації цього завдання сприяє набуття початкового досвіду моральних якостей і норм.

Вчені розглядають моральні якості як спосіб духовного самовизначення людини, як автономну, іманентну, трансцендентну категорію. Така позиція не дозволяє розглядати моральні якості лише як форму суспільної свідомості, а швидше як властивості людської діяльності. Моральні якості, за словами С. Анісімова, є самостійною сферою духовної діяльності людини. Ще один підхід у визначенні сутності моральних якостей пропонує О. Горохова, визначаючи моральні якості як специфічну форму самореалізації морального самоствердження особистості.

У працях С. Анісімова, Г. Гусейнова, С. Дробницького, В. Куніциної, доводиться те, що моральні норми – це певні правила поведінки, мислення і переживання, які повинні бути притаманні людині, еталонні зразки загальноприйнятої дії по відношенню до світу. Норми не зводяться до визначення тільки зовнішньої лінії поведінки, а претендують на те, щоб унормувати внутрішній світ. У цьому сенсі нормою є не тільки гуманне поведіння, ввічливість, чесність, але й глибоке обурення жорстокістю,

грубістю і брехнею, навіть якщо це обурення не завжди може знайти реальний вихід. Норми моралі змушують людину дотримуватися певного типу поведінки й уникати того, що їй суперечить [19, с. 228].

У своєму дослідженні ми спираємось на вікові можливості дітей старшого дошкільного віку, які ще не у повній мірі володіють уявленнями про добро і зло. Деякі з них не зовсім точно висловлюють своє ставлення до цих етичних понять. Діти демонструють не повну обізнаність розуміння моральних норм і їх емоційної оцінки. Така специфіка розвитку моральної свідомості пов'язана з формуванням моральних інстанцій, індивідуальних мотиваційних систем та особливостями становлення самосвідомості, які характеризуються розшаруванням цілісного образу «Я» на «Я-реальне» і «Я-потенційне». Від сприймання змісту окремих вчинків (добро – зло) відбувається перехід до розуміння узагальнених понять про «правильну» (моральну) поведінку. Старші дошкільники добре володіють «мовою» почуттів. Вони вже здатні стримувати свої почуття. Їхні акценти зміщуються на взаємини людей. Діти цього віку мають «чуття» на реальне ставлення до себе і до інших. Вони відчують прояви нещирості і перестають довіряти такій людині. Щодо авторитетних осіб у них формуються моральні почуття (у ставленні до вихователя). Почуття обов'язку перед однолітками конкурує з тим самим почуттям щодо дорослих. У дитини з'являється стійкість почуттів і взаємин.

На моральну поведінку дітей більшою мірою впливають моральні знання і переживання. На основі стійкого характеру супідрядності мотивів і потреб, розвитку панівних настанов та індивідуальних мотиваційних систем підвищується загальний рівень моральної поведінки (у дитини формується почуття відповідальності за свою поведінку, елементи самоконтролю). Поведінка дитини будується на основі «внутрішнього» прийняття (інтеріоризації) норм, правил і зразків, виражених в етичних поняттях. Дитина починає усвідомлювати, що поводитися морально необхідно «власне для себе», бо це приносить і їй задоволення, і користь довколишнім.

Самоконтроль поведінки відбувається на основі вищих моральних почуттів – почуття обов'язку та емпатії, стає більш тривалим і стійким. Самооцінка залишається ще завищеною [20, с. 62].

У наукових доробках І. Беха, А. Богуш, Т. Кравченко, Т. Поніманської, та ін. акцентовано на необхідності якомога раніше ознайомити дітей із моральними поняттями, уявленнями, навчати доброти, виховувати в них відповідні особистісні якості.

Емоційна чутливість зумовлює сенситивність психіки до сприймання емоційного стану іншого, тобто передує чуйності. Досить ґрунтовно ця проблема висвітлена в науковому доробку І. Беха. Він уперше вводить в обіг термін «вчинок-чуйність», під яким розуміє міру причетності однієї людини до життя іншої: її справ, турбот, самопочуття. Вихованцеві психологічно легше здійснити вчинок-чуйність стосовно людини, яку він любить або якою дорожить. Тож виховання таких почуттів передує чуйному ставленню особистості до людей загалом.

На думку Є. Шовкомуд, чуйність можна розглядати як здатність відчувати і розуміти стан іншої людини через усвідомлення власних переживань. Це відбувається шляхом співпереживання і проявляється у формі дієвого співчуття та щирої співраді. У філософських працях розглядалися лише дотичні до чуйності поняття, такі як співчуття, співпереживання, жалість, співрадість тощо, тобто прояви емпатії [21, с. 72].

Справедливість, як моральна якість, за дослідженнями вчених (Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, Л. Люблінська, С. Рубінштейн), вже стає відносно сталою у старшому дошкільному віці і тому це є найбільш сприятливий період для її виховання через особистісне визнання необхідного самоствердження у дитячому колективі.

Саме у дитячому товаристві старший дошкільник під час основних видів діяльності (навчальної, рухової, ігрової, комунікативної, трудової), у формах активності (фізичній, соціально-моральній, емоційно-ціннісній, пізнавальній, мовленнєвій, художньо-естетичній, креативній) набуває здатності мислити

категоріями справедливості. Це проявляється у розподілі ігрових ролей, різного інвентарю, іграшок, знарядь. Окрім того, дитина старшого дошкільного віку намагається не бути егоїстом до однолітків та дорослих, виявляє елементарну критичність та самокритичність, навчається враховувати думку товаришів, знайомих. За необхідності відстоює у суперечці власну думку, домовляється, поступається тощо [21, с. 67].

Дорослі, які оточують дитину, мають у своїй професійній діяльності та побуті керуватися моральними нормами, які вони декларують дітям. Дитина відчуває довіру до вимог дорослого, якщо бачить перед собою конкретні приклади його врівноваженості, ввічливості, справедливого ставлення до дітей і дорослих, усвідомлює значущість такої поведінки [22, с. 335].

Вітчизняні вчені доводять, що всі моральні норми доступні для засвоєння дітьми, немає серед них «дорослих» і «дитячих» норм. Однак педагог повинен враховувати, що знання дошкільника існують у формі уявлень, тому не варто вимагати від нього тлумачення етичних понять. На цьому життєвому етапі він усвідомлює лише загальну тенденцію: бути турботливим, чесним, ввічливим — це добре. Користуючись згаданими поняттями, дитина не може витлумачити їх суті. Але, як свідчать дослідження, зміст моральних норм завжди цікавить дітей, що спростовує твердження про моральний реалізм дитини дошкільного віку в умовах цілеспрямованого формування етичних уявлень. Часто неадекватними є визначення старших дітей. Диференціювання таких моральних понять, як «доброта», «чуйність», «справедливість», «чесність», «дружба», «товариськість», «працелюбство» та інші, відбувається поступово. Моральним уявленням і судженням дітей дошкільного віку властиві елементарність, конкретність, зв'язок із почуттями. Щоб виховання могло створити для людини «другу природу» (К. Ушинський), необхідно, щоб його ідеї трансформувалися у переконання вихованців, переконання — у звички, а звички — в нахили. Недостатній розвиток уявлень про норми і правила поведінки знижує рівень моральних мотивів, обмежує моральну поведінку. Навички моральної поведінки є невід'ємною складовою

розвитку дитини, визначають її вчинки, зумовлюють ставлення до навколишньої дійсності, дорослих і однолітків. Адже важливо не лише те, як дитина поводить, а й те, як вона приймає рішення про певний вчинок: самостійно чи під впливом дорослих. Звична поведінка дошкільників формується поступово, з набуттям досвід [62, с. 222].

Моральне виховання не зводиться до навчання дитини конкретному слідуванню моральним нормам в поведінці. Моральні норми не можуть застосовуватися за чіткою логічною схемою або алгоритмом. Дитину не можна навчити поводитися морально за допомогою певної методики, технології по заданому зразку, за яким навчають читати, писати, малювати, рахувати. Ті зразки поведінки, які існують не можуть передбачити всі варіанти розвитку, протікання конкретних життєвих ситуацій і явищ, що виникають у життєвій практиці дитини. Не можна вимагати від дитини точності виконання конкретних норм і приписів. Дитині необхідно самій в кожній ситуації вирішувати, як вчинити. У ситуації морального конфлікту вона повинна самостійно не тільки зрозуміти і визначити, яку норму застосувати в цьому випадку, але і знайти адекватну їй форму вчинку. Причому цей вчинок не повинен відбуватися виключно під зовнішнім контролем і вказівками, набагато важливіше його самостійний, безкорисливий прояв. Здатність до появи моральних почуттів можна тільки виховати шляхом пробудження у дитячих серцях доброти, чуйності, орієнтації на іншого, як самого себе.

Як зазначає, у своїх дослідженнях Є.В. Субботський, багато відомих педагогів і психологів ставлять під сумнів можливість прояву в дитячому віці безкорисливих, моральних вчинків [50]. Однак, експериментальні дослідження Е.О. Смирнової, В.М. Холмогорової підтвердили можливість прояву старшими дошкільнятами моральної поведінки в тому випадку, якщо дитина проявляє особливе ставлення до іншого, за допомогою виразу і актуалізації моральних почуттів: співдя, співчуття, співпереживання. При цьому повнота розуміння і прийняття етичних норм не є критерієм і показником для прояву дитиною справжньої моральності у поведінці [48].

Моральна поведінка здійснюється за допомогою емоційного зараження, прийняття чужого переживання, що доводять дослідження А.В. Запорожця, В.М. Холмогорової. Отже, можна говорити про початкове зародження моральних форм саме у віці 5-6 років (Л. І. Божович, А.В. Запорожець, І.І. Чеснокова).

У старшому дошкільному дитинстві дитина здатна на прояв глибинних емоційних почуттів, що пов'язано з накопиченням у неї соціального досвіду, оцінки вчинків з позиції моральних приписів і моральних суджень про подію або побачене. Однак, у дітей 5-6 років позитивні емоції викликають не всі досягнення і похвали з боку. Психологи визначають цей феномен як синдром «гіркої цукерки». Дізнавшись і осмисливши факт невідповідності отриманої з боку оцінки, дитина відчуває незадоволеність і засмучення. На стадії формування і закріплення знаходиться почуття дитини: самоповаги, відповідальності, співчуття та ін. [4, с. 260].

Незважаючи на позитивні зміни в старшому дошкільному дитинстві, дослідники відзначають його особливі риси, які характеризуються своєю суперечливістю і задають орієнтири для роботи з дітьми цього віку [4, с. 233].

Згідно з дослідженням О.Н. Леонтьєва, тільки в практичній діяльності дитини, при здійсненні реальних конкретних справ і вчинків, знані мотиви перетворюються в реальні дії. У цьому зауваженні ясно виступає думка про важливість активного включення дитини в систему соціальної взаємодії [29]. Л.С.Виготський підкреслював безпосередній зв'язок поведінки людини з його внутрішньої, особистісної сферою, психічної активністю, в якій визначальна роль належить соціуму і сукупності соціальних зв'язків [15].

Отже, моральність дітей 5-6 років є сукупністю свідомих добровільних дієвих, навмисних і спонтанних проявів і реакцій по відношенню до оточуючих, засновану на готовності діяти на благо іншої людини і включає в себе орієнтовну, емоційно-споживацьку і поведінкову регулятивні основи.

1.2. Педагогічний потенціал мультиплікаційних фільмів і умови його актуалізації в роботі зі старшими дошкільниками

Базові якості і основи особистості дитини формуються в період дошкільного дитинства. З цієї причини особливо важливо саме в цей період створити умови і передумови для гармонійного, повноцінного саморозвитку і соціалізації дітей. Особливо важливим є врахування того факту, що дошкільник розвивається не ізольовано, а в соціумі, для якого в сучасному світі характерний безпосередній контакт і залучення в суспільну практику засобів масової інформації, інформаційних технологій. Дитина прилучається до культури суспільства через твори мистецтва. На додаток до класичних видів мистецтва у другій половині ХХ століття додався ще один вид мистецтва, особливо доступний дитині дошкільного віку - мультиплікаційний фільм. У дослідженні ми розглядаємо мультфільм як твір мистецтва, в якому відображено образне представлення навколишнього світу [18].

За нашим припущенням мультфільм виступає одним з ефективних засобів морального виховання старшого дошкільника, в тому числі і його моральної поведінки, якщо при його перегляді, сприйнятті виникають умови для засвоєння моральних уявлень, норм, відносин, оцінок і звичок.

Спочатку для підтвердження цієї думки нами були проаналізовані і виділені потенційні можливості і переваги мультфільму, що дозволяють йому виступати в якості засобу виховання моральної поведінки.

Спочатку слід вказати на використання в мультфільмі такого художнього прийому, як змішання фантастичного і реального. Подібна характеристика відповідає потребам дитини 5-6 років в особливій активній роботі уяви, значна роль якого для психічного становлення дитини-дошкільника підкреслена Л.С. Виготським, А.В. Запорожець, Т. Рибо, Дж. Селлі. Відсутність належного досвіду, дефіцит знань і уявлень дитини якраз і компенсується включенням уяви в різні види його діяльності.

Як зазначає в своїх дослідженнях І.Е. Куликівська, незважаючи на те, що дитина старшого дошкільного віку вже досить виразно розмежовує вигадку і реальність, діти несвідомо прагнуть до того, що дає їм нові враження, збагачує процес фантазування, тим самим розвиваючи власну уяву. І саме сприйняття, і проживання уявних, казкових образів суттєво збагачує картину світу дошкільнят, наповнює її новими смислами, яскравими уявленнями і емоціями [15, с. 29].

У зв'язку з цим метафорично представлені художні образи мультфільму здатні збагатити пояснення і дії педагога емоційністю, барвистістю, наочністю, казковістю і наповнити весь виховний процес творчістю.

Особливу привабливість для дошкільнят має також яскравість і лаконічність мультфільму. Виразні образи медіатору приваблюють увагу а простота і доступність сюжету пробуджують і утримують інтерес. Центральною ідеєю більшості мультфільмів виступає протиставлення основних етичних категорій - «добра» і «зла», де завжди добро перемагає над злом. Мультфільм наочно демонструє наслідки недотримання моральних норм, прояви людських пороків. Його сюжети і образи персонажів є трансляторами моральних норм і цінностей. Настільки важкі для засвоєння і усвідомлення дитиною дошкільного віку абстрактні поняття доброти, щедрості, жадібності, заздрості, чуйності в мультфільмі представлені в доступній, образній формі, зрозумілою дітям даного віку.

Слід зауважити, що мультфільми як втілення метафор і алегорій, при супроводі їх перегляду дорослими, зможуть пояснити дитині в доступній формі безліч досить абстрактних понять, причинно-наслідкових зв'язків, а головне - за допомогою образів допомогти дитині побачити світ людських взаємин, а значить - сприяти його моральному вихованню.

Таким чином, проведений нами аналіз потенційних можливостей мультиплікаційного мистецтва дозволяє вести мову про те, що в мультфільмах закладені виховні можливості для збагачення морального досвіду дитини дошкільного віку. Мультфільм як твір мистецтва за рахунок своєї

метафоричності і схоплення цілісного образу поглиблює можливості і розширює межі використовуваних педагогом методів і прийомів виховання моральної поведінки.

Реалії сучасного життя демонструють нам факт того, що вже до 5-6 років у дитини накопичується досить багатий глядацький досвід. Помилковою є думка, згідно з якою, дитина самостійно засвоює «мову» медіасвіту, як тільки сідає перед екраном і отримує певну аудіовізуальну інформацію. Насправді ж, як стверджує дослідник кіномистецтва Ю. Н. Усов, діти в цей момент освоюють лише «побутове» сприйняття екранної оповіді, засноване на елементарних причинно-наслідкових зв'язках: «Хто куди прийшов?», «Що зробив і до чого це призвело?» [55]. Розвиток цих ідей ми знаходимо в працях Е. А. Тупічкіної, Н.В. Олійник згідно до яких в більшості випадків перегляд мультфільму дошкільнятами являє собою безконтрольне, стихійне, неусвідомлене сприйняття рухомих на екрані картинок [37, с. 69].

Цей факт пояснюється невмінням дошкільнят критично ставитися до інформації, що надходить, контролювати її потік або зовсім відмовитися від неї.

За нашим припущенням, різноманіття існуючої мультіндустрії вимагає педагогічно обґрунтованого добору якісних творів, що є запорукою їх позитивного впливу. Відбір мультфільмів для дослідницької роботи здійснювався нами з урахуванням особливостей розвитку дітей старшого дошкільного віку та цілей дослідження.

На основі робіт І.С. Левшиної, Е.О. Смирнової, М.В. Соколової [46] у яких виокремлено основні характеристики мультиплікаційного фільму: відеоряд, аудіоряд, сюжет, персонажі, моральна проблематика [26, с. 134].

Враховуючи зазначене, нами визначено критерії відбору мультфільмів для роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Зупинимось на них детально.

Вимоги до зорового ряду (відеоряду) – відповідність відеоряду можливостям дитячого сприйняття: помірна швидкість пред'явлення

відеоматеріалу; помірна яскравість фарб, гармонія кольору; помірна «видовищність» мультфільму.

Вимоги до звукового ряду (аудіорядом) – відповідність структури аудіоряду мультфільму віковим можливостям дошкільника: зрозуміла дитині лексика, відповідна її віку і словниковому запасу; помірна «завантаженість» відеоряду вербальним супроводом (відсутність «рясної» мови); емоційно забарвлена мова героїв, підсилює смислове, чуттєву навантаження фільму.

Вимоги до сюжетної лінії – чіткість, простота і доступність сюжету: динамічний, експресивний розвиток сюжету, захоплення дитини подією, що відбуваються на екрані; наявність «ідеї-почуття», основного емоційного тону, який безпосередньо впливає на глядача, спонукає в ньому різноманітні емоції; наявність кульмінаційних моментів; «сенс» мультфільму; відсутність демонстрації небезпечних для життя і збереження здорових форм поведінки.

Вимоги до образу персонажів мультфільму – барвистість, оригінальність, експресивність, типовість (впізнаваність) і індивідуальність уявлення героїв, що запам'ятовується характер їх образів; яскравість прояви характерологічних рис персонажів, наочний прояв цих ознак у сюжетній лінії; переконлива демонстрація персонажем корисних звичок, необхідності виконання правил і норм поведінки; благородство, відвага, успішність і харизматичність позитивних героїв як можливість пробудження бажання дошкільника наслідувати їх [25, с. 77].

Вимоги до моральної проблематики фільму – розвиток сюжету ставить дитину перед моральними проблемами, ситуаціями вибору і прийняттям рішення: твердження абсолютної цінності будь-якої істоти, ідеї дружби, єднання, взаємодопомоги, добра і справедливості; формулювання у явній або прихованій формі моральних висновків («моралі» мультфільму); наочне розкриття змісту моральних норм і правил, з метою розширення уявлень дитини про них; зв'язок ситуацій, фрагментів фільму з життєвою ситуацією дитини, її відносинами з однолітками і дорослими [26, с. 135-137].

За нашим припущенням, мультиплікаційний фільм, відповідний перерахованим вище критеріям може виступати в якості засобу виховання моральної поведінки дітей 5-6 років і впливати на виховання кожної зі складових основ цього процесу.

На думку Б.М. Теплова, прояв дітьми емоційного відгуку, чуйності в процесі кіноперегляду, а також інтересу до настрою і емоцій персонажів орієнтує педагогів на вдосконалення цього процесу, виховання у дітей здатності до створення чуттєвих образів персонажів і повноцінного емоційного сприйняття змісту побаченого. Здатність дитини дошкільного віку до розуміння емоційного змісту мультиплікаційного твору в своїх працях підкреслювала Е.А. Тупічкіна [54, с. 29].

Потенціал мультфільму в вихованні поведінкової основи моральної поведінки полягає в можливості зіставлення і перенесення моральних ситуацій мультфільму у власну життєдіяльність. За допомогою відтворення дій, вчинків, реплік персонажів у грі, в спілкуванні, у спільній діяльності дошкільник пізнає самого себе, відбувається присвоєння норм і еталонів через механізм ідентифікації та інтеріоризації.

Мультфільм виступає носієм шаблонів поведінки, що втілюють різноманітні людські якості, такі як позитивні, так і негативні. Подання себе в уявній проблемній ситуації дозволяє актуалізувати моральну норму і з'єднати її з власною поведінкою і досвідом дитина. За допомогою мультфільму, в якому втілені зразки поведінки стає можливим встановлення зв'язку між відокремленими нормами і реальною поведінкою дошкільника за допомогою створення ситуації, в якій дитина повинна поставити себе на місце іншого. У цій ситуації і приходять на допомогу мультфільм, який демонструє прояв одних і тих же почуттів, здійснення вчинків у різних ситуаціях і обставинах. Також мультфільм створює умови, надає в якості прикладів альтернативні еталони і форми поведінки, і дозволяє безпосередньо використовувати отримані знання в моральному досвіді.

Наукове вирішення нашої проблеми неможливо без звернення до вивчення самої природи і психічних механізмів процесу морального розвитку особистості дитини 5-6 років. Коротко зупинимося на психічних основах і передумови моральної поведінки дітей 5-6 років.

Механізм сприяння відіграє значиму роль у нашому дослідженні. Процес сприйняття дитини дошкільного віку – це діяльність, що потребує у зовнішніх, наочних орієнтирах і опорах. В якості однієї зі специфічних особливостей цієї діяльності, О.В. Запорожець, Д.М. Дубовис-Арановський виділяють наявність «сприяння», коли дошкільник стає на місце персонажа, робить спроби вирішення спільно з ним труднощів і проблеми. При повторному сприйнятті мультфільму дошкільник, передбачаючи кульмінаційні моменти, ситуації і події, починає співпереживати і сприяти персонажу заздалегідь на практику це проявляється фразами «Ось зараз буде найцікавіше!», «Я не хочу дивитися, як будуть ображати Зайця!», « Все одно у тебе все вийде, я ж це знаю! » [16, с. 90].

Найважливішим новоутворенням в період старшого дошкільного віку є поява у дітей здатності до самоконтролю, оволодіння власною поведінкою. Для визначення механізму соціальної детермінації поведінки дитини нами вивчені праці Д.Б. Ельконіна, що включають в себе опис такого новоутворення дитини 5-6 років як внутрішній план дії [16].

Внутрішній план дії породжує передумови для обмірковування, переживання дій, подій, вчинків, в яких дошкільник може і не брати участі. З цього моменту дошкільник перестає займати егоцентричних позицію, освоюючи і представляючи у внутрішньому плані зміст усіх можливих альтернативних способів, варіантів подальшого розвитку ситуації.

Резюмуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що в психічному розвитку дитини старшого дошкільного віку мають бути створені всі умови для виховання моральної поведінки.

При виборі основної форми організації ми виходили з того, що заздалегідь передбачити, запрограмувати, запланувати, організувати необхідні

прояви в поведінці дитини неможливо, для цього необхідний постійний пошук відповідного і необхідного моменту. З цієї причини головною формою організації діяльності дітей, в рамках нашого дослідження може бути, як спільна з дорослим, так і самостійна діяльність старших дошкільників.

Розділ II. Дослідно-експериментальна робота по реалізації можливостей формування уявлень про моральні якості та норми у дітей старшого дошкільного віку засобами мультиплікаційних фільмів

2.1. Діагностика сформованості уявлень про моральні якості і норми старших дошкільників

Важливим етапом у процесі дослідження проблеми виховання моральної поведінки дітей 5-6 років засобами мультиплікаційних фільмів є діагностична робота з аналізу стану масової практики. У ході констатувального етапу експерименту нами вирішувалися такі завдання:

- розробити комплексну діагностику оцінки моральних якостей і норм дітей 5-6 років;
- вивчити аспекти включення мультфільму в зміст освітньої діяльності з дітьми в роботі вихователів ЗДО (далі ЗДО);
- виявити особливості та переваги перегляду мультфільму дитиною в сім'ї;
- вивчити особливості сформованості моральних якостей і норм у дітей 5-6 років і його складових;
- обробити і проаналізувати результати діагностичного дослідження.

Робота в рамках констатувального експерименту проводилася в три етапи. Перші два етапи носили підготовчий характер і мали на меті початкове занурення у проблему.

На першому етапі здійснено анкетування вихователів ЗДО з метою дослідження проблеми використання мультиплікаційного фільму в освітньому процесі сучасних закладів дошкільної освіти. Питання анкети спрямовані на з'ясування реального використання мультфільму педагогами в безпосередній роботі з дітьми.

Нами з'ясовано, що більша частина педагогів (92%) одноголосно підкреслили свою зацікавленість у використанні мультфільму в виховному процесі ЗДО, в тому числі і в моральному вихованні. Вихователями

зазначалося, що мультфільми містять наочну, образну інформацію про різноманітні явища, події, які діти не завжди можуть зрозуміти адекватно, а самі вихователі не знають, як це правильно пояснити. Слід зазначити, що всього лише 18% працівників ЗДО вважають перегляд мультфільмів розважальним, видовищним заходом, що не справляє на особистість дитини істотного впливу, і не бачать необхідності в його включенні в освітній процес.

Найбільш частими причинами відмови від звернення до мультфільмів у ході педагогічного процесу педагоги виділяють:

- відсутність необхідності і можливості в плануванні і організації такої роботи, адже діти дивляться все підряд, і взяти під контроль цей процес, на думку вихователів, практично неможливо (8%);

- недолік уявлень і вмінь, а також рекомендацій щодо організації перегляду дошкільнятами мультфільмів у виховних цілях (56%);

- відсутність технічних засобів для організації подібної роботи (15%);

- відсутність вказівки в робочих програмах виховання і освіти дітей дошкільного віку на використання мультфільмів у виховній роботі (3%);

- ризик і можливість негативного впливу мультипродукції на дітей (18%)

[17, с. 40].

На другому етапі організовано анкетування батьків вихованців старшої групи ЗДО з метою вивчення особливостей перегляду дитиною мультфільмів у сім'ї, дослідження вподобань сучасних дошкільнят.

З'ясувалося, що при виборі мультфільму батьки керуються насамперед його розважальною функцією (67%), не приділяючи особливого значення естетичній і виховній ролі кіномистецтва. 33% батьків відбирають мультфільми з урахуванням його пізнавального потенціалу.

Вдалося з'ясувати, що більшість дошкільнят дивляться мультфільми кожен день (97%). За результатами анкетування, лише у 3% старших дошкільнят телеперегляд обмежується 3-5 переглядами на тиждень.

Слід підкреслити, що в 82% випадків батьки не включаються у спільний перегляд мультфільмів з дітьми, що призводить до того, що дитина пасивно

сприймає медіаматеріал, не активізує при цьому роботу думки і почуттів. Можна припустити, що в цьому випадку мультфільм не зробить належного впливу на розвиток дитини, не залишить слід у її душі, а в деяких випадках буде сприяти формуванню агресії. 10% батьків виділяють час для спільного перегляду мультфільму з дитиною і лише 7% завершують подібний перегляд обговоренням сюжету і основної ідеї твору.

У ході анкетування запропоновано батькам відзначити, які мультфільми бажають дивитися їхні діти. У результаті отримано наступні результати: переваги сучасних старших дошкільників складають сучасні зарубіжні та вітчизняні мультфільми (73%), 27% опитаних батьків вказують на вибір їх дітей у сторону класичних радянських мультфільмів. Примітно, що деякі батьки внесли в список уподобань їхніх дітей мультфільми, які призначені для глядачів інших вікових груп, або мультфільми з демонстрацією та пропагандою агресії і насильства. Подібні тенденції призводять до того, що часте сприйняття аудіовізуальних образів насильства і агресії формує відповідну картину світу дитини.

Третій етап констатувального експерименту включав у себе безпосередню діагностичну роботу з дітьми з проблеми дослідження. Діагностичний експеримент проводився серед вихованців старшої групи (20 дітей) ЗДО № 12 ХХХХХ, які склали експериментальну групу.

Для оцінювання стану сформованості у дошкільників уявлень про такі моральні якості, як «добро» – «зло»; «щедрість» – «скупість»; «справедливість» – «несправедливість»; «порядність» – «підлість» визначено *морально-орієнтовний* критерій із показниками (чіткість та диференціація при характеристиці ознак моральних якостей; ступінь самостійності при зіставленні ознак моральних якостей із поведінкою мультиплікаційних героїв; міра самостійності при порівнянні ознак моральних якостей із власною поведінкою та вчинками).

Визначення рівнів сформованості уявлень про моральні якості у старших дошкільників здійснювалося згідно з виділеними критеріями і

показниками. До кожного показника розроблено діагностичні методики і критерії оцінювання.

Так, діти старшого дошкільного віку з *високим рівнем* сформованості уявлень про моральні якості виявляють чіткість та диференціацію при характеристиці ознак моральних якостей, уміють самостійно знаходити їх у мультиплікаційних героїв та у власній поведінці (40-50 балів).

Достатній рівень – дошкільники чітко характеризують моральні якості, які особливо цікаві для них, вони легко знаходять і зіставляють їх із поведінкою мультиплікаційних героїв та власним досвідом. Інші моральні якості залишаються поза їх увагою, тому характеристика їх ознак вдається їм складно (30-39 балів).

Середній рівень – діти мають уявлення про моральні якості, однак поверхово їх характеризують, не спроможні до повного, аргументованого морального судження, знаходять ознаки моральних якостей у власній поведінці та поведінці мультиплікаційних героїв при допомозі дорослих (20-29 балів).

Низький рівень – моральні уявлення дітей поверхневі, не супроводжуються чіткістю та диференціацією, діти важко зіставляють характеристики моральних якостей з поведінкою мультиплікаційних героїв навіть при допомозі дорослих, не можуть порівняти моральні якості з власною поведінкою (10-19 балів).

З метою дослідження рівня сформованості уявлень про моральні якості та норми у дітей старшого дошкільного віку дітей нами було організовано спостереження за процесом перегляду мультфільму. Спостереження проводилося на основі перегляду 10 мультфільмів: «Пригоди Лунтіка та його друзів», «Смішарики», «Фіксики», «Нові пригоди бджілки Майя», радянські мультфільми виробництва «Союзмультфільм»: «Мурашка-хвалько» (1961), «Як ослик сумом захворів» (1987), «Орлине перо» (1946), «Кубик і Тобик» (1984), «Можна і не можна» (1964), «Дерево і кішка» (1983). Вибір мультфільмів був обумовлений істотними відмінностями між цими

медіатекстами. Відмінність мультфільмів полягає в різних репрезентаціях моделей світу, характерологічних особливостях героїв, індивідуальності основної ідеї, композиційної структури, музично-динамічних характеристик, динамізму та експресії сюжету. В силу даних відмінностей, кожен з перелічених мультфільмів буде сприйматися дітьми по-різному.

З огляду на те, що результатом спостереження була оцінка зовнішньої поведінки і сприйняття, то узагальнення результатів спостереження не було єдиним діагностичним методом. Спостереження було доповнено бесідою і ігровими методиками «Розклади картинки по порядку», «Підбери картинку» Е. А. Тупічкіной, М. В. Олійник [37, с. 74].

Рівні сформованості уявлень про моральні якості у старших дошкільників за морально-орієнтовним критерієм представлено у *таблиці 1*.

Таблиця 1.

Результати розподілу старших дошкільників за рівнями сформованості уявлень про моральні якості за морально-орієнтовним критерієм (у%)

п/ п	Показники	Розподіл старших дошкільників за рівнями сформованості, (у %)							
		Високий		Достатній		Середній		Низький	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
	Чіткість та диференціація при характеристиці ознак моральних якостей (добро – зло; щедрість – скупість; справедливість – несправедливість; чесність, порядність – підлість)	9,4	9	24	25,6	33,6	34	33	31,4
	Ступінь самостійності при зіставленні ознак моральних якостей із поведінкою мультиплікаційних героїв	9-	8,2-	21	22,6	45,5	47,9	24,5	21,3
	Міра самостійності при порівнянні ознак моральних якостей із власною поведінкою та вчинками	7,2	7,5	28	29,7	44,4	45,2	20,4	17,6
	Середнє значення	8,5-	8,2	24,3	26	41,1	42,4	26,1	23,4

Як засвідчують результати дослідження, високий рівень сформованості уявлень про моральні якості за морально-орієнтовним критерієм виявили 8,5% старших дошкільників (ЕГ), 8,2 % старших дошкільників (КГ). Вони чітко характеризують ознаки моральних якостей, уміють самостійно знаходити їх у мультиплікаційних героїв та у власній поведінці. Достатній рівень виявили 24,3 % дітей (ЕГ), 26 % дітей (КГ). Вони характеризують моральні якості, які

знайомі їм та характерні для їх улюблених героїв мультиплікаційного фільму. Легко зіставляють ознаки цих якостей із власною поведінкою. Інші моральні якості характеризують поверхово. Більшість старших дошкільників показали середній рівень сформованості уявлень про моральні якості, а саме: 41,1 % дітей (ЕГ), 42,4 % дітей (КГ). Вони мають уявлення про моральні якості, однак поверхово їх характеризують, не спроможні до повного, аргументованого морального судження, знаходять ознаки моральних якостей у власній поведінці та поведінці мультиплікаційних героїв при допомозі дорослих. Досить значна частина старших дошкільників, а саме: 26, % (ЕГ) та 23,4 (КГ) мають низький рівень сформованості уявлень про моральні якості. Їх уявлення поверхневі, не супроводжуються чіткістю та диференціацією. Діти важко зіставляють характеристики моральних якостей з поведінкою мультиплікаційних героїв навіть при допомозі дорослих, не можуть порівняти моральні якості із власною поведінкою.

Аналіз дослідно-експериментальної роботи дозволяє констатувати, що у більшості старших дошкільників накопичено певний запас моральних уявлень, проте інтерес до моральних якостей та норм носить ситуативний і нестійкий характер. Вихованці не завжди розуміють значення моральних якостей та їх прояв при взаєминах з людьми. Під керівництвом дорослого роблять спроби обґрунтувати та охарактеризувати ознаки моральних якостей («добро» – «зло»; «щедрість» – «скупість»; «справедливість» – «несправедливість»; «порядність» – «підлість») та зіставити їх із поведінкою мультиплікаційних героїв і власним досвідом.

2.2. Дослідно-експериментальна апробація методики формування уявлень про моральні якості та норми у дітей старшого дошкільного віку засобами мультиплікаційних фільмів

Здійснення експериментальної роботи, виходило з припущення, що мультиплікаційний фільм виступає одним з ефективних засобів морального виховання старших дошкільників, формування у них уявлень про такі моральні якості, як «добро» – «зло»; «щедрість» – «скупість»; «справедливість» – «несправедливість»; «чуйність», «порядність» – «підлість», якщо при їх перегляді дітьми створені умови засвоєння моральних уявлень, які презентувалися у фільмі «Стиль».

У якості основи для практичної роботи з мультфільмом з метою виховання моральних якостей і норм дітей 5-6 років ми використовували основні теоретичні положення досліджень Ю.М. Усова, А.В. Федорова [55]. Згідно з позицією авторів, особлива увага при побудові виховної роботи на основі кіномистецтва має бути приділено розвитку художнього сприйняття, критичного мислення, вербального та усвідомленого осмислення одержуваної аудіовізуальної інформації, що реалізується за допомогою організованого перегляду і активного обговорення кінотворів. Сприйняття мультфільмів і активна робота з отриманої аудіовізуальної інформації, в нашому випадку, образів мультфільмів, сприяє встановленню асоціативних зв'язків з особистим досвідом дитини, актуалізації співпереживання персонажам і автору, образному узагальненню того, що відбувається на екрані. Хід обговорення автори пропонують вибудовувати за наступним алгоритмом: перегляд мультфільму; відбір для роботи епізодів, які яскраво демонструють моральний сенс сюжету з їх подальшим аналізом і обговоренням; виявлення авторської концепції, задуму і його оцінка; завершення обговорення «проблемно-перевірочними питаннями», що дозволяють виявити ступінь засвоєння юними глядачами медіаінформації.

Одним із завдань нашої роботи на дослідно-експериментальному етапі виступила розробка методичних рекомендацій для педагогів ЗДО з формуванню уявлень про моральні якості («добро» – «зло», «щедрість» – «скупість», «справедливість» – «несправедливість», «порядність» – «підлість») та норми у дітей старшого дошкільного віку засобами мультиплікаційних фільмів.

Формування уявлень про моральні якості у старших дошкільників засобами мультиплікаційних фільмів в умовах закладу дошкільної освіти та у сім'ї має такі етапи: підготовчий, когнітивний та рефлексивний.

Підготовчий етап передбачає організацію розвивального середовища та підбір мультиплікаційних фільмів для перегляду старшими дошкільниками. У ЗДО був організований мультклуб, що представляє собою дитячий кінозал. У кімнаті, відведеній під створення мультклуба, були забезпечені умови, що дозволяють реалізовувати дітям свої бажання, активно діяти і працювати з образами мультиплікаційних героїв. Для самостійної діяльності дітей був використаний набір персонажів мультфільмів, персонажі мультфільмів для настільного театру, шапочки-маски, саморобні мультперсонажі, диски для перегляду улюблених мультфільмів.

Нами вирішувалося завдання ознайомлення дітей з мультфільмом, технологією його виробництва за допомогою розповіді педагога, демонстрації презентації, проведення експериментів зі створення «рухомих» малюнків. На цьому етапі нами відзначена висока зацікавленість дітей, вступ в активну взаємодію з педагогом. Подальша робота була орієнтована на знайомство дітей з наявними видами мультфільмів: ляльковими, мальованими, комп'ютерними та вибором одного твору для перегляду. У процесі перегляду деякі з кіно-творів вже були знайомі дітям. Дошкільнята ділилися враженнями: «Я знаю цей мультик!» (Сергій Е., 6 років), «Я не хочу цей дивитися, я його вже вдома бачив!» (Святослав А., 5 років), «Ось цей найцікавіший, я знаю точно!» (Валерія Е., 5,5 років). При цьому діти

наводили численні аргументи з метою залучення уваги друзів до певного фільму («Я тобі зараз розповім, як там було цікаво!»).

Експериментальна робота здійснювалася один раз в тиждень в рамках реалізації освітньої галузі комунікативно-особистісного розвитку. Перегляд мультфільмів становив не більше 30 хвилин в день у другій половині дня.

Когнітивний етап передбачає безпосередню роботу з мультфільмом, яка підпорядкована загальній структурі: підготовча бесіда, перегляд мультфільму, обговорення моральних ситуацій, виокремлення та характеристика моральних якостей героїв, презентованих у мультфільмі, творча (театральна, ігрова, образотворча) діяльність, підсумок роботи.

У ході формувального експерименту нами також спостерігалися неадекватні емоційні реакції дітей на побачене. Зокрема, захоплення або радість при сприйнятті сумних або ж цілком серйозних, вагомих подій. За нашим припущенням, це відбувалося через невміння дітей зрозуміти істинний сенс і зміст побаченого, співвіднести конкретний фрагмент з контекстом усього твору.

Саме тому, важливо після перегляду мультфільму обговорити з дітьми побачене, проаналізувати моральну ситуацію, вчинки героїв, дати характеристику їхнім моральним якостям (добрий – той, який допоможе, не залишить у біді, підтримає, зрозуміє та ін.) з'ясувати найцікавіші ситуації, які викликали емоції у дітей.

Для кращого сприйняття та усвідомлення дошкільниками побаченого корисно впродовж дня проводити організовану творчу роботу: малювання чи ліплення улюбленого героя, гра-драматизація за сюжетом мультфільму, обігрування моральної ситуації та ін.

На завершення перегляду дітям пропонувалися ігри та вправи, завданням яких було виховання «вербального» сприйняття. Так, дітям пропонувалося переказати сюжет мультфільму з використанням іграшок-персонажів, встановити послідовність подій, охарактеризувати головного героя. Далі діти залучалися до виконання більш складних завдань з аналізу і

розбору мультфільмів: сформулювати головну думку мультфільму, дати характеристику вчинку, визначити причини того, що відбувається. У кожної дитини була можливість поділитися з друзями власним ставленням до побаченого і оцінкою мультфільму, героя.

Підсумок перегляду реалізовується через спільні відповіді дошкільників на питання «Який мультфільм дивилися?», «Хто головний персонаж мультфільму?», «Що з ним відбувалося?», «Як він себе проявив у цій ситуації?», «Як можна охарактеризувати героя?», «А добрий (злий, скупий, щедрий та ін.) це який? Чому ми його так називаємо?». Це дозволить підсумувати роботу та розширити уявлення дітей про моральні якості, презентовані у мультфільмі.

Формування моральних уявлень і норм у старших дошкільників через збагачення їх почуттєво-емоційної сфери та зіставлення моральних якостей із власною поведінкою, вчинками, взаєминами з однолітками та дорослими реалізовується у ході *діяльнісно-рефлексивного етапу*.

Проникнення у внутрішній морально-емоційний світ героїв сприяє розумінню дошкільниками мотивів поведінки персонажів мультфільму, встановленню причинно-наслідкових зв'язків, створює умови для рефлексії, сприяє вияву емоційної чуйності, співпереживанню та ін.

Основними прийомами цього етапу є: аналіз почуттєво-емоційного стану дошкільників, уявне перенесення на себе почуттів персонажів, використання емоційного співпереживання, зіставлення ознак моральних якостей героїв із власним досвідом.

Після перегляду мультфільму, окремих його епізодів ми пропонували дітям проаналізувати вчинки, якості героя за допомогою порівняння. Дана операція дозволяла дітям реально побачити себе, свої переваги і недоліки, відповісти на питання: «А який я?», «А я б зміг так вчинити?», «Чи знайома мені така ситуація?», «А чи був у моєму житті подібний випадок?», «Які причини стимулюють мене до такої поведінки?» та ін. У процесі роботи прийшли до висновку, що слід уникати прямолінійних суджень особливо

негативного характеру на кшталт «Ти теж так дієш!», «З тобою станеться теж саме, якщо будеш так себе вести!». Необхідно, щоб до оцінки своїх вчинків дитина прийшла сама, для цього їй можна поставити запитання про те, чи не веде себе так само хтось із її знайомих, товаришів, чи зустрічала вона таких людей в житті, в казках, в інших мультфільмах, книгах та ін.

Часто дітям важко порівняти себе із героєм. Цьому сприяє гра-драматизація, що допомагає змоделювати дії, вчинки героя, зрозуміти його емоції та ідентифікувати себе із персонажем.

Із метою перевірки ефективності експериментальної методики формування уявлень про моральні якості у старших дошкільників засобами мультиплікаційних фільмів здійснено початковий (ПЗ) та кінцевий (КЗ) зрізи.

Для визначення рівнів сформованості уявлень про моральні якості у старших дошкільників були використані повторно діагностичні методики.

Результати діагностування рівнів сформованості уявлень про моральні якості у старших дошкільників за морально-орієнтовним критерієм до початку експериментальної роботи та після її завершення представлено у таблиці 2.

Таблиця 2.

Узагальнені результати розподілу студентів ЕГ і КГ за рівнями сформованості уявлень про моральні якості на початку експерименту (ПЗ) та після впровадження експериментальної методики (КЗ)

Критерії	Зрізи	Кількість старших дошкільників, %							
		Експериментальна група				Контрольна група			
		Рівні сформованості							
		В	Д	С	Н	В	Д	С	Н
морально-орієнтовний	ПЗ	8,5	24,3	41,1	26,1	8,2	26	42,4	23,4
	КЗ	25,0	46,2	23,9	4,9	8,4	25,2	43,2	23,2

Як бачимо, у старших дошкільників експериментальної групи, на відміну від дошкільників контрольної групи, прослідковується більш високий показник сформованості уявлень про такі моральні якості: «добро» – «зло», «щедрість» – «скупість», «справедливість» – «несправедливість»,

«порядність» – «підлість». Дошкільники експериментальної групи значно розширили та закріпили уявлення про моральні якості, навчилися характеризувати їх ознаки, зіставляти їх із вчинками героїв мультфільмів та прослідковувати у власній поведінці.

Зазначимо, що перегляд мультфільму дітьми експериментальної та контрольної груп супроводжувався значним інтересом й емоційною захопленістю. Однак дітям контрольної групи важко вдавалося виокремити та охарактеризувати моральні якості персонажів, прослідкувати їх виявлення у власній поведінці.

Результати дослідження дозволяють констатувати динаміку формування уявлень про моральні якості у старших дошкільників засобами мультиплікаційних мультфільмів у експериментальній групі.

Висновки

Результати проведеного дослідження засвідчують ефективність формування уявлень про такі моральні якості як : «добро» – «зло», «щедрість» – «скупість», «справедливість» – «несправедливість», «порядність» – «підлість» у старших дошкільників засобами мультиплікаційних фільмів.

У процесі теоретичного аналізу, узагальнення психолого-педагогічної літератури та результатів дослідно-експериментальної роботи нами обґрунтовано доцільність використання мультиплікаційних фільмів у моральному вихованні старших дошкільників та визначено критерії підбору мультфільмів як засобу формування моральної свідомості дітей.

Мультиплікаційний фільм розглядається нами як ефективний засіб морального виховання старших дошкільників, формування їх моральної свідомості, розвитку морально-емоційної сфери та засвоєння норм моральної поведінки як в умовах закладів дошкільної освіти, так і сім'ї.

Визначено такі основні критерії підбору мультфільмів як засобу морального виховання: якість відеозображення (яскравість картинок, гармонія кольору та ін.), якість звукозапису (лексика, що відповідає нормам літературної мови, емоційне забарвлення мови героїв тощо), простота і доступність сюжету; виразність персонажів; наявність моральної проблематики фільму.

У процесі експериментально-дослідного етапу дослідження обґрунтовано ефективність методики перегляду мультфільмів з метою формування уявлень про моральні якості та норми у старших дошкільників. Методика включає реалізацію таких етапів: підготовчий (організація розвивального середовища, підбір мультиплікаційних фільмів для перегляду); когнітивний (структурована робота з мультфільмом); рефлексивний (робота над морально-почуттєвою сферою дитини, створення умов для рефлексії).

Результати експериментально-дослідної роботи виявили динаміку сформованості уявлень про моральні якості у старших дошкільників засобами мультиплікаційних мультфільмів у експериментальній групі, що дозволяє стверджувати про ефективність запропонованої роботи.

Список використаних джерел

1. Авдулова, Т.П. Становление нравственности в раннем и дошкольном возрасте / Т.П. Авдулова // Психолог в детском саду. – 2007. – №2. – с. 51-65
2. Арсеньев, А.С. Взаимоотношение науки и нравственности: философский аспект / А.С. Арсеньев // Развитие личности. – 2013. – №4. – с. 8-70
3. Баженова, Л.М. Чем фильм отличается от книги? / Л.М. Баженова // Искусство в школе. – 2004. – №2. – с. 81-87
4. Божович, Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте / Л.И. Божович - М., 1968 – 416 с.
5. Божович, Л.И. Проблемы формирования личности / Л.И. Божович. - М.: Воронеж, 1997. – 349 с.
6. Борисова, Т.С. Активность и инициативность как основа формирования социальной ответственности учащейся молодёжи / Т.С. Борисова // Вестник ТГПУ. – 2011. – Вып. 1 (103). – с. 131-136
7. Буре, Р.С. формирование нравственно ценного поведения у дошкольников / Р.С. Буре // Управление ДОУ. – 2006. – №7. – с. 61-71
8. Вавилова, И. Н. Формирование нравственной воспитанности личности ребёнка в условиях дошкольного образовательного учреждения: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / И.Н. Вавилова. – Екатеринбург. – 2009. – 242 с.
9. Воюшина, М. П. Методические основы литературного развития младших школьников / М.П. Воюшина // Методические основы языкового образования и литературного развития младших школьников: пособие для студентов факул. нач. обуч. и учит. нач. классов./ Под ред. Т. Г. Рамзаевой. – СПб: Спец. лит-ра, 1996. – Разд. 2. – с. 44 - 52.
10. Выготский, Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте Психологический очерк. 3-е изд. / Л.С. Выготский. – М.: Просвещение, 1991. - 93 с.

11. Выготский, Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика-Пресс, 1996 – 536 с.
12. Кон, И.С. Ребёнок и общество / И.С. Кон. – СПб.: Питер, 2005. – 330 с.
13. Корепанова, М.В. Система работы педагога по нравственному воспитанию старших дошкольников на основе мультфильмов / М.В. Корепанова, О.В. Куниченко // Концепт. – 2015. Профессиональное образование в системе дошкольного воспитания: проблемы и перспективы.
14. Корепанова, М.В. Теория и практика становления и развития образа Я дошкольника: Монография / М.В. Корепанова. – Волгоград: Перемена, 2001. – 240 с.
15. Куликовская, И.Э. Научные основания содержания духовно-нравственного воспитания детей 4-5 года жизни / И.Э. Куликовская. – Известия Южного Федерального университета. Педагогические науки. – 2013. – №5. – с. 25-32
16. Куниченко, О.В. Особенности воспитания нравственного поведения старших дошкольников средствами мультипликационных фильмов: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.01 / Куниченко Ольга Владимировна / Волгоград, 2016 – 223 с.
17. Куниченко, О.В. Диагностика нравственного поведения детей 5-7 лет как основа педагогического целеполагания / О.В. Куниченко // Психология и педагогика: методология, теория и практика: сборник статей Международной научно-практической конференции (10 ноября 2015 г., г. Челябинск). В 2 ч. Ч. 1. – Уфа: Аэтерна, 2015. – с. 234-238
18. Колпакчи, О.С. Науково-теоретичне вивчення проблеми формування етичних цінностей професійної діяльності майбутніх практичних психологів // Молодий вчений. – 2019. – №7. – 226-230 с.
19. Лохвицька, Л.В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі» / Л.В. Лохвицька. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 128 с.

20. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ : методичний посібник / Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва, В. Маршицька, С. Нечай, Г. Орлова, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. Н. Гавриш. – Х. : Мадрид, 2015. – 220 с.

21. Сухомлинський, В.О. Вибрані твори: в 5-ти т. – К.: Рад.шк., 1976., т. 2. – 538 с.

22. Куниченко, О.В. Медиаграмотность дошкольника как условие его противостояния экранному насилию / О.В. Куниченко // Известия Южного федерального университета. Педагогические науки. – 2014. – №2. – с. 121-128.

23. Куниченко, О.В. Мультипликационный фильм в системе средств медиа образования дошкольников / О.В. Куниченко // Детский сад: теория и практика. – 2014. – №9 (45). – с. 58-67.

24. Куниченко, О.В. Мультипликационный фильм как средство нравственного воспитания детей старшего дошкольного возраста / О.В. Куниченко // Известия ВГСПУ. Серия «Педагогические науки». – № 7(82). – 2013. – с. 76-79

25. Куниченко, О.В. О критериях отбора мультфильма для нравственного воспитания детей 5-7 лет // О.В. Куниченко / Фундаментальные и прикладные исследования в современном мире. Материалы V Международной научно-практической конференции 12-13 марта 2014. Том 3. – «Стратегия будущего», 2014. – с. 133-137

26. Кушнір В.М., Сопівник Р. В., Іренеуш Піжик Формування уявлень про моральні якості та норми у дітей старшого дошкільного віку засобами мультиплікаційних фільмів // Наука і освіта, С. 170-175

27. Леонова, Н.А. Формирование нравственной компетентности младших школьников / Н.А. Леонова // Начальная школа. – 2010. – №5. – с. 22 -26

28. Леонтьев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М., 1975. – 304 с.

29. Ломов, Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М.: Наука, 1984. – 537 с.
30. Лотман, Ю.М. Об искусстве / Ю.М. Лотман. – СПб.: «Искусство-СПб», 1998. – 704 с.
31. Немирич, А.А. Обучение детей дошкольного возраста медиаграмотности в контексте непрерывного медиаобразования / А.А. Немирич [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://online.rae.ru/721>
32. Немирич, А.А. Роль мультипликационного кино в решении задачи формирования медиаграмотности детей дошкольного возраста / А.А. Немирич // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2011. – № 10. – с. 25-33
33. Обухова, Л.Ф. Формы и функции подражания в детском возрасте / Л.Ф. Обухова, И.В. Шаповаленко. – М., Изд-во Моск. ун-та, 1994. – с.112.
34. Овчарова, Р.В. Нравственное развитие ребёнка в дошкольном возрасте на основе освоения базисных этических понятий / Р.В. Овчарова, Н.В. Мельникова // Вестник Курганского государственного университета. Серия «Естественные науки». – Вып. 3. – Курган: Издательство Курганского государственного университета, 2010. – 96 с.
35. Овчарова, Р.В. Психологическая структура нравственной сферы личности подростка / Р.В. Овчарова, Э.Г. Гизатуллина // Педагогическое образование в России. – 2011. – №3. – с. 103-108
36. Олейник, Н.В. Психолого-педагогические основы формирования зрительской культуры у детей старшего дошкольного возраста // Н.В. Олейник, Е.А. Тупичкина / Детский сад: теория и практика. – №9. – 2014. – с. 68-75
37. Педагогическая диагностика компетентностей дошкольников. Для работы с детьми 5-7 лет/ под ред. О.В. Дыбиной. – М.: Мозаика-Синтез, 2008. – 64 с.
38. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б.М. Бим-Бад. - М.: Большая рос. энцикл., 2002. – 528 с.

39. Петровский, В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности / В.А. Петровский. – Ростов-н/Д: Феникс, 1996. – 512с.
40. Пиаже, Ж. Моральное суждение у ребенка: пер. с фр. В. Большакова / Ж. Пиаже. – М.: Академический Проект, 2006. – 480с.
41. Пиаже, Ж. Речь и мышление ребёнка / Ж. Пиаже. – Римис, 2008. – 448 с.
42. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста / под ред. А.В. Запорожца, Я.З. Неверович. М., 1986. – 176 с.
43. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн – СПб.: Питер Ком, 1999. – 720 с.
44. Рузметова, Д.М. Социальная активность личности как проблема философского исследования: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.01 / Д.М. Рузметова. – Ташкент: Ташк. гос. пед. ин-т, 1991. – 19 с. 128. Семеновских, Т.В. Генезис культурно-личностной идентификации в старшем дошкольном возрасте / Т.В. Семеновских [Электронный ресурс] URL: <http://www.sworld.com.ua/simpoz2/70.pdf>
45. Сериков, В.В. Личностно развивающее образование: мифы и реальность / В.В. Сериков // Педагогика. – 2007. – №10. с. 3-12
46. Смирнова, Е. О. Психологическая экспертиза художественных произведений для детей / Е. О. Смирнова, М. В. Соколова // Вопросы психологии. – 2012. – № 6. - с. 3-10
47. Смирнова, Е.О. Соотношение непосредственных и опосредствованных побудителей нравственного поведения детей / Е.О. Смирнова, В.М. Холмогорова // Вопросы психологии. – 2001. – №1. – с.26-36
48. Сорвин, К.В. Очерки из истории классической философии. – 2-е изд. / К.В. Сорвин. - М.: Рус. панорама, 2003. – 208 с.
49. Субботский, Е.В. Нравственное развитие дошкольников / Е.В. Субботский // Вопросы психологии. – 1983. – №4. – с. 29-38

50. Субботский, Е.В. Ребёнок открывает мир. – 2-е изд., испр. и доп. / Е.В. Субботский. – М.: Смысл; СПб.: Питер, 2005. – 334 с.
51. Тельшева, Н.Н. Информация на уроке искусства: читаем художественный медиатекст / Н.Н. Тельшева // Педагогика искусства: электронный научный журнал учреждения Российской академии образования «Институт художественного образования». – 2001. – №2. – [Электронный ресурс]: URL: <http://www.art-education.ru/AE-magazine/new-magazine-2-2011.htm>
52. Теплов, Б.М. Психология и психофизиология индивидуальных различий / Б.М. Теплов. – Воронеж, 2004. – 440 с.
53. Тупичкина, Е.А. Мультфильм: друг или враг?»: Решаем вместе с детьми и родителями / Е.А. Тупичкина, Н.В. Олейник // Детский сад от А до Я. – 2012. – № 5 – С. 89 – 97.
54. Тупичкина, Е.А. Развитие у старших дошкольников понимания эмоционального содержания мультфильма / Е.А. Тупичкина, Н.П. Ревина // Начальная школа плюс До и После. – 2014. – №5. – с. 27-32
55. Федоров, А.В. Словарь терминов по медиаобразованию, медиапедагогике, медиаграмотности, медиакомпетентности / А.В. Фёдоров. – Таганрог: Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та, 2010. – с. 64
56. Чепикова, Л.В. Педагогические условия воспитания основ нравственной культуры у детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста: автореф. ... дис. канд. пед наук: 13.00.01 / Л.В. Чепикова. – Смоленск, 2007. – 21 с.
57. Шатров, Д.В. Личность родителей и нравственная сфера детей: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.13 / Д.В. Шатров. – СПб, 2006. – 209 с.
58. Эльконин, Д. Б. Развитие личности ребенка-дошкольника // Психическое развитие в детских возрастах: Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин; Под редакцией Д. И. Фельдштейна. – Издание 2-е, стереотипное. – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. – с. 101-142

59. Якобсон, П.М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / П.М. Якобсон. – М.: Просвещение, 1969. – 317 с.
60. Якобсон, П.М. Эмоциональная жизнь школьника: Психологический очерк / П.М. Якобсон. – М.: Просвещение, 1966. – 291 с.
61. Навчальний посібник / Поніманська Т.І. – К.: Академвидав, 2006. - 456 с.